

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚИШЛОҚ ВА СУВ ХЎЖАЛИГИ
ВАЗИРЛИГИ

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ АГРАР УНИВЕРСИТЕТИ

«Зоотехния» кафедраси

Бакалавриат 5620600 «Зоотехния» (тармоқлар бўйича) йўналиши

4-93 гуруҳ талабаси

Қўчқоров Баҳром Шавкат ўғли

БИТИРУВ

МАЛАКАВИЙ ИШИ

Мавзу: Чиноз тумани «Дил Гиё Файз Барака» фермер хўжалигида
урчитилаётган голштин зотиға мансуб сигирларини хўжалик фойдали
хусусиятлари.

Илмий рахбар:

«Зоотехния» кафедраси

доценти қ.х.ф.н.

Акмалхонов Т.Ш.

“Иш кўриб чиқилди ва ҳимояға қўйилди”

Зоотехния кафедраси мудирини, Зоотехния факультети декани,

доцент_____Амантурдиев.Ғ.Б.. доцент_____ Балласов У.Ш.

2014 йил «__» _____ 2014 йил «__» _____

Тошкент 2014

М У Н Д А Р И Ж А

I.Кириш.....	3
II.Адабиётлар шарҳи.....	6
III.Асосий қисм.....	23
3.1. Тадқиқотнинг мақсад ва вазифалари.....	23
3.2. Тадқиқотлар ўтказиш манбаи ва услуби.....	24
3.3.«Дил гиё фойз барака» фермер хўжалигига тавсиф.....	25
4. Голштин зотига мансуб сигирларини хўжалик фойдали хусусиятлари.....	32
4.1Соғин сигирларни озиклантириш ва асраш.....	32
4.2 Сигирларни сут маҳсулдорлиги	34
V. Сигирларни озукани сут билан қоплаш хусусиятлари	42
V1 Тадқиқотнинг иқтисодий самарадорлиги.....	44
VI.Хулосалар.....	46
VII.Ишлабчиқаришга таклифлар.....	47
VIII.Фойдаланилган адабиётлар.....	48

I. Кириш

Мавзунинг долзарблиги Хозирги кунда Республика аҳолисига чорвачилик махсулотларини кўпайтириш ҳамда махсулотлар билан таъминлаш муаммолардан бири бўлиб турибди. Мустақиллик йилларида қабул килинган Ўзбекистон Республикасининг “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги, “Дехкон хўжалиги тўғрисида” ги. “Қишлоқ хўжалиги тугрисидаги кооперативи(ширкати)тугрисада” ги “Насилчилик тўғрисида” ги, “Ветеринария тўғрисида” ги ва бошқа катор конунлар соҳадаги муносабатларни ҳукукий асосини ташкил этади. Чорвачиликни кўллаб-қувватлашга қаратилган давлат дастурлари амалга оширилиши натижасида 2006-2013 йиларда мамлакатда чорва моллари бош сонини, чорвачилик махсулотлари ҳажмини кўпайтиришга ва сифатини яхшилашга, яғи иш ўринлари яратиш ҳамда аҳоли турмушининг фаровонлигини оширишга эришилди. Соҳада иктисодий-ижтимоий ва ишлаб чиқариш муносабатлари ҳамда тегишли инфратузилмалари шаклланишида фуқоролик жамияти институтлари ҳам ўз хиссаларини қўшиб келишмоқда. Жумладан, Чорвачилик махсулотлари ишлаб чиқарувчилар уюшмаси, “Насил-хизмат” уюшмаси , Парранда саноатчилари уюшмаси, Асаларичилар уюшмаси, Ветеринария мутахассислари уюшмаси,”Agro Biznes inform” иктисодий-ижтимоий ихтисослашган журнали ва “Зооветеринария” илмий-оммабоп журнали уз йуналишларидан келиб чиккан холда соҳани кўллаб –қувватлаб келишмоқда.

Дарҳақиқат, соҳа ривожини турмушимиз тўкин-сочинлиги, ободлиги даражасини бир сўз билан айтганда, фаровонлигини янада ошириш шубҳасиз.

Ушбу муаммоларни бартараф этиш мақсадида Республикамиз Президенти И.А. Каримов тамонидан 2008 йил 21-апрелда ПҚ-842-сонли қарори қабул қилинди.

Мазкур қарор авваламбор, шахсий ёрдамчи, дехқон ва фермер хўжаликларида чорва молларининг сонини яна кўпайтиришни рағбатлантиришга, шу асосда қишлоқ ахалисининг бандлик даражасини ва даромадларини оширишга, гўшт-сут маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг ўсишини ҳамда ички истеъмол бозорининг тўлдиришини таъминлашга қаратилган.

Ушбу мақсадга эришиш учун шахсий ёрдамчи, дехқон ва фермер хўжаликларида чорва моллар кўпайтириш ҳамда чорвачилик маҳсулотларини ишлаб чиқариш учун насилчилик ишини такомиллаштириш, омухта ем ишлаб чиқаришни ривожлантириш, ветеринария хизматлари кўрсатишни яхшилаш ва бошқалар бўйича аниқ чора-тадбирларни кўзда тутувчи қулай шарт-шароитлар яратишга оид комплекс чора тадбирлар ишлаб чиқарилган.

Насилчилик ишларини тубдан яхшилаш соҳасида “Ўзнаслчилик” корхонасининг ишлаб чиқариш қувватларини модернизация қилиш, сервис пунктлари кенг тармоқларини ташкил этиш йўли билан чорва молларни сунъий ўрчитиш бўйича ўз базасини яратиш, урчитувчи техниклар ва ветеринар мутахассисларни тайёрлаш ҳамда малакасини ошириш бўйича мунтазам курслар ташкил этиш кўзда тутилган.

Озуқа базасини янада мустаҳкамлаш, чорва молларини парваришлаш билан шуғуланадиган аҳоли ва фермерларнинг юқори маҳсулдор озуқа омухта ем, шрот ва шелухадан кенг фойдаланишни таъминлаш чорвачиликни барқарор ва жадал ривожлантириш борасида муҳим аҳамият касб этади.

Мустақиллигимизнинг дастлабки йилдан бошлаб шахсий ёрдамчи, дехқон ва фермер хўжаликларни ривожлантиришга катта эътибор берилаётганилиги, аҳолига қўшимча ер майдонлари берилганлиги, шунингдек уларга давлат томонидан тизимли ёрдам кўрсатилганлиги туфайли уларда моллар кўпайишига, бунинг натижасида ички истеъмол бозорини чорвачилик маҳсулотларига бўлган талабини қондиришда сезиларли натижаларга эришишга имкон яратилади.

Чорва мол боқаётган шахслар иш билан банд аҳоли тоифасига киритилиб,уларни ижтимоий муҳофаза қилиш масалалари ҳал қилинди. Хўжаликларни зотдор сермахсул чорва моллар била,дағал,ширالي ва омухта ем озукалари билан таъминлаш механизмлари ишлаб чиқилиб,ҳаётга тадбиқ этилмоқда.

Аҳолига қулай бўлган жойларда зооветеринария,ем сотиш ва бошқа сервис хизматлари кўрсатиш бўйича инфратузилмалар тармоғи янгидан ташкил қилинди. Энг асосийси шахсий ёрдамчи ва деҳқон хўжаликларида чорвачиликни ривожлантириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги ва тижорат банклари томонидан қорамол сотиб олиш учун микрокредитлар ажратиш масаласи ҳал этилди.

. Дарҳақиқат, соҳа ривожини турмушимиз тўкин-сочинлиги, ободлиги даражасини бир сўз билан айтганда, фаровонлигини янада ошириш шубҳасиз.

Кейинги пайтда янги тузилган фермерларимиз яхши зотли қорамол зотларини Германия, Голландия ва бошқа жойлардан олиб келмоқда. Албатта буларнинг иқлими бизнинг иқлимга кўп томонлама яқиндир.

Бундай серсут сигирлардан албатта наслчилик ишларини ва сердаромад маҳсулотлар етиштиришда кенг кўламда фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Бундай насли молларни кўпайтиришда озиқа базаларини ҳам яратиш мақсадга мувофиқдир. Қайд қилинган мулохазалардан келиб чиққан ҳолда Ўзбекистонга четдан келтирилган голштин зотига мансуб сигирларининг сут маҳсулдорлигини ошириш, хўжалик -фойдали белгиларини, шунингдек уларга таъсир этувчи омилларни ўрганиш катта аҳамият касб этади.

II. Адабиётлар шарҳи

Ўзбекистонда қора-ола зотли қорамоллар урчитишга режалаштирилган зотларнинг етакчиси бўлиб, бош сони ва сигирларнинг маҳсулдорлиги бўйича биринчи ўринни эгаллайди. Аммо бу зот қорамолларни маҳсулдорлик ва айрим технологик белгиларини такомиллаштиришга муҳтож, чунки кўплаб подаларда каммаҳсулдор ва елинида ҳамда тана тузилишида айрим нуқсонлар мавжуд сигирлар учрайди. Бу нуқсонларни бартараф этишда селекция усуллари аҳамияти алоҳида ўринга эга. Шунингдек жаҳон генофондига хос зотларнинг генетик салоҳиятидан ҳам фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади. Ҳозирги пайтда қора-ола зотли қорамоллар жаҳонда сигирларнинг сут маҳсулдорлиги ва уларнинг машинада соғиш талабларига жавоб бериш бўйича энг етакчи зот бўлиб ҳисобланади. Бу зот қорамоллари қора-ола зотига қариндош бўлиб, қора-ола зотини такомиллаштиришда кенг фойдаланилади. Турли минтақаларда ўтказилган тадқиқотлар бундай чатиштиришдан олдин сигирларнинг сут маҳсулдорлигининг, елинининг сифат кўрсаткичларининг, экстернерининг ва пушторлик ҳада озиқани сут билан қоплаш хусусиятларининг яхшилигидан далолат беради. Масалан, В Макаров (1974) маълумотларига қараганда, қора-ола зотли сигирларни қора-ола зотига мансуб буқалар билан чатиштиришдан олинган сигирларнинг сут маҳсулдорлиги 200-1800 килограммга кўпайган. Бундай дурагай сигирларнинг айримларида сут маҳсулдорлик 7000-8625 килограммни ташкил этган. Сут чорвачилигини жадаллаштириш учун озиқа баланслаштирилиши муҳим аҳамият касб этади. Механизациялаштирилган йирик фермалар ва комплексларда сигирларни барча озиқ турлари билан тўйдириб боқиш айниқса зарур.

Зоотехния амалиёти ва фанида маълумки, қишлоқ хўжалик ҳайвонларининг барча хўжалик фойдали белгилари бир-бирига боғлиқ ҳолда ўзгариб туради. Сигирларнинг сут маҳсулдорлиги уларнинг зоти ва зотдорлиги,

ёши лактация, сервис ва туғишдан аввал дам олиш давомийлиги, озиқлантириш, сақлаш ва соғиш омилларига боғлиқ.

Сут чорвачилигини;жадаллаштириш учун озиқа баланслаштирилиши муҳим аҳамият касб этади. Механизациялаштирилган йирик фермалар ва комплексларда сигирларни барча озиқ турлари билан тўйдириб боқиш айниқса зарур. Сигирларни саноат технологияси асосида боқишга ўтиш кўпинча холларда модда алмашинувига, ҳайвонларнинг соғлигига, қочишига ва маҳсулдорлигига салбий таъсир кўрсатади. Қиш ойларида сигирларни сайр қилдириш, ёзда эса яйловга чиқариш имкони чекланганлиги, молхонада кўп миқдорда мос асралиши, турли механизмларишлаши уларнинг шовқини, полнинг қаттиқлиги, юмшоқ тўшамалар йўқлиги, кўп ишлар кечаси бажарилиши, ҳайвонларни бир секциядан иккинчисига кўчиришва бошқа шу кабилар ана шундай салбий ҳолатлар жумласидандир. Бу ҳолатлар ҳайвонларнинг асабига таъсир кўрсатади. Бундай шароитда айниқса серсут сигирлар озиқанинг тугал ва тўлиқ бўлишини талаб қиладилар, бирон бир модда камайса ҳам дархол сезги берадилар.

Зоотехния амалиёти ва фанида маълумки, қишлоқ хўжалик ҳайвонларининг барча хўжалик фойдали белгилари бир-бирига боғлиқ ҳолда ўзгариб туради.

Е.А.Богданов (1923), жуфтлаш орқали ҳар қандай мустаҳкам боғланган белгиларни ҳам инсон талаби даражасида ўзгартириш мумкин деган эди.

Демак, сигирлар сут маҳсулдорлиги ва унинг бошқа белгилар билан боғланувчанлиги танлаш ва жуфтлаш орқали керакли томонга ўзгартириш мумкин. Сутдан чиқарилган бўғоз сигирларни туққунига қадар ҳамда янги туққан сигирларни соғимининг биринчи ойида озиқлантириш меъёри сут маҳсулдорлигига катта таъсир кўрсатади. Жумладан, сутдан чиқарилган сигирлар туққанига қадар 50-65 кун давомида юқори қувватли ва тўйимли озиқа (беда, ҳашаки лавлаги, маккажўхори силоси, дон сснажи ва ҳоказо) билан озиқлантирилса ёғ туқималари тез жамғарилади. Бу сигир туққандан бошлабоқ серсутлигини таъминлайдиган манбалардан бўлиб ҳисобланади. Янги туққан

сигирлар 7-8 кунидан бошлаб (албатта, елиннинг физиологик ҳолатини эътиборга олган ҳолда) тўйимли, ширали ва кучли озиқалар билан озиқлантирилса, серсутлиги тезда кўтарилади. Тўйимли озиқдантириш меъёрини ташкил қилишда рацион таркибини оқсил, курук модда, қанд моддаси, витаминлар, минерал тузлар ва микроэлементлар билан бойитиш асосий эътиборда бўлади.

Қорамоллар селекциясида энг муҳим белгилардан бири уларнинг тирик вазнидир.

Сигирлар сут маҳсулдорлигининг тирик вазнига боғлиқлигини кўпчилик олимлар катта қизиқиш билан ўрганганлар.

Ф.Ф.Эйснер (1976) сигирлар сут маҳсулдорлиги билан сигирлар сут маҳсулдорлигининг тирик вазнига боғлиқлигини кўпчилик олимлар катта қизиқиш билан ўрганганлар.

Кўрсатилган боғлиқлик тўғри чизиқли эмас, шунинг учун сигирлар тирик вазнининг ортиши маълум даражага еткунча сут маҳсулдорлигининг ҳам ошишини таъминлайди.

Наслчилик олиб боришда катта аҳамиятга эга, лекин шуни ҳам эътиборга олиш лозимки бу белгиларнинг наслдан наслга берилиши турғун эмас.

Р.П.Васильев, Н.А Долгоброд (1981) лар сермахсул сигирлар сут маҳсулдорлиги билан сут ёғлилиги орасида боғлиқликни ўрганиш натижасида сут маҳсулдорлиги 6000 кг юқори қизил чўл зотли сигирларда $+9.7+0.04.8000$ кг дан юқори симментал зотли сигирларда эса $+0.155+0.083$ га тенг боғлиқлик коэффицентини қўлга киритдилар. Бу белгилар орасидаги ижобий боғлиқлик шу белгилар бўйича подада селекция ишларини олиб бориш имконияти катта эканлигидан далолат беради. Маълумки, селекция ишларини олиб бориш имконияти катта эканлигидан далолат беради. Маълумки селекция самарадорлиги хўжалик фойдали белгиларнинг ўзгарувчанлигига ва улар орасидаги боғланувчанликга боғлиқ.

Зотни такомиллаштиришда насли мол сифатида биринчи навбатда тадқиқотларда сермахсул сигирларнинг авлодлари ҳар доим ҳам сермахсул бўлмаслиги аниқланган. Д.И.Старцев (1980)нинг кўрсатишича айрим ҳолларда рекорд маҳсулдорликка эга сигирлардан наслдор мол сифатида фойдаланилганда муваффақиятсиз юз беради. Л.К.Эрист, К.В.Маркова, Н.П.Семеков, В.Т.Самохин (1970) швиц ва лебедин зотли сигирлар урчитиладиган 15 та наслчилик хўжалиги (4200) бош подасидаги рекордчи сигирлар миқдорини ўрганиш натижасида подада сут маҳсулдорлиги 6000 кг юқори 2.56 % 7000 кг дан юқори -0.71 % сигирлар борлиги аниқланди. Лекин бундан рекордчи сигирларнинг авлодлари кўпчилик ҳолларда кам маҳсул бўлган. . Соғим даври 300-305 кун ва дам олиш даври 50-65 кун бўлганда сигирлардан ҳар йили бузоқ олиш мумкин. Сут маҳсулдорлигини ҳисобга олиш. Зоотехния ва селекция ҳисоботида сигирларнинг сут маҳсулдорлигини назоратга олиб, ҳисоблаб бориш муҳим аҳамиятга эга. Жамики наслчилик хўжаликлар ҳамда қорамолчилик фермаларида сут маҳсулдорлигини ҳисоблаш ва унинг миқдорини аниқлаш талаб этилади. Шунингдек, бундай ҳисобларни фермер хўжаликларида ҳам олиб бориш, молларни танлаш, уларнинг маҳсулдорлигини ошириш ҳамда подани такомиллаштириш ҳам муҳимдир. Ҳар бир ҳайвоннинг ёши, жинси ва маҳсулдорлик йўналишига хос бўлган ҳисоб-китоб ишлари доимий олиб борилади.

Қ.Ҳайдаров, Б.Яхяев, И.Қўзиевлар (2012) нинг ёзишича сигирлар рациондаги кўк беда таркибидаги хом протеин 5% ўрнига 4.2% на ташкил этиб, ёғ меъёрдан 3% кам бўлган. Хом клетчатка эса 6.8 % ўрнига 9.8% ёки 1.5% кўп бўлган. АЭМ ҳам 10% ўрнига 9.3%, анорганик моддалар миқдори беда ўтида адабиётлардаги ўртача кўрсаткичга нисбатан 10% га, маккажўхори ўтида 5% га кўп бўлган.

Б.Аширов, И.Мақсудовлар (2012) қизил чўл зотли мустаҳкам конституцияга мансуб сигирлар нозик-зич типига нисбатан ванасимон елинли

сигирлар 299 кг кўп ёки 8.37% кўп сут бергани ҳолда косасимон елинли сигирлар эса 211 кг ёки 6.28% кўп сут берганлиги ҳақида ёзганлар. У. Носиров, М. Досмухамедова, Р. Аюезовлар (2012) ёзишларича “Рохатой” фермер хўжалигида қора-ола зотли II лактация сигирларнинг сут маҳсулдорлиги (3397.7 килограмм) зот стандартининг минимал талабларидан 344.7 кг га ёки 11.3 фоизга ва III лактацияда (3765.0 кг) тегишлича 365 кг ёки 10.7 фоизга юқори бўлган. Сигирларни турли хил озиқалардан ташкил топган тўйимлиги талаб даражасида бўлган рационлар билан боқиш уларни соғлиғига ва маҳсулдорлиғига ижобий таъсир этади.

Академик Ш. Акмалхонов (2012) маълумотларига қараганда бизнинг шароитимизда, айниқса сигирлар қишловдан чиқганидан кейинги даврларда об-ҳавони ноқулай кетиши-қурғокчилик, ёғингарчилик ва бошқа хар-хил сабабларга кўра, кўп ҳолларда молларни кўк озиқалар билан батафсил таъминлашда узилишлар бўлиб туради. Бундан ташқари баҳор ва ёз ойларида сигирларни тўйимлилиги пастрок бўлган, эртаги озук, алар билан боқишни тўғри келади. Демак, юқорида келтирилганларда маълумки хўжаликлардаги молларни озиқлантириш услубини кўриб чиқиш керак экан. Сигирларни доимий равишда узилишларсиз, бир меъёردа тўйимли озиқалар билан таъминлашни, уларни йил давомида бир типда интенсив равишда озиқлантириш кафолатлайди.

Молларни йил давомида бир типда интенсив равишда озиқлантириш деганда биз уларнинг тапабини ҳисобга олган ҳолда озиқа ресурсларидан, молларнинг генетик имкониятларидан, мавжуд техникалардан самарали фойдаланишни, айниқса юқори маҳсулдор молларни озиқа моддаларига бўлган талабларини йил давомида тўла қондириб боришга тушунамиз.

Молларни йил давомида бир типда озиқлантириш учун аввало хар бир хўжаликда йил давомида тўйимли озиқалар силос, сенаж, беда пичани, омехта ем ва бошқалар етарли миқдорда бўлиши керак.

Бунда озиқалар аралашма озиқалар холида сигирларга берилганда уларни самарадорлиги янада ошганлиги ўтказилган тажрибаларда аниқланган. Аралашма озиқалар билан боқиш, озиқаларни тарқатишни механизациялаш сезиларни даражасида молларнинг иштаҳасига, физиологик ҳолатига, модда алмашинувига ва маҳсулдорлигига ижобий таъсир кўрсатади.

Натижада озиқалардан фойдаланиш самарадорлигит ортади. Озиқаларни физик шакли, кимёвий ва уларни молларга бериш технологиясининг ўзгариши, моллар маҳсулдорлиги ва озиқадан фойдаланиш самарадорлигини 10-12 % оширади.

Тўлиқ, қимматли озиқалар аралашмасига қўйиладиган талаб шундай бўлиши керакки, ундаги хазмланадиган тўйимли моддалар юқори даражада ҳамда клетчатка миқдори энг мақбул миқдорда бўлиши шарт. Сигирлар истеъмол қилган озиқаларнинг 60-70 % ошқозон олди қисмида, у ердаги микроорганимлар ва инфузориялар ёрдамида ҳазмланади. Рацион ўзгарган вақтида мол еган озиқаларга микрофлорами мослашиши учун вақт сарфланади.

Йил давомида бундай мосланиш даврлари кенчалик кам бўлса, озиқаларни хазмланиши доимий бўлади, чунки бунда мол ошқозонига тушадиган тўйимли моддалар бир хилда давом этади ва бу эса маҳсулдорликка ижобий таъсир этади.

Профессор У.Н.Носиров (2000) ёзишича қорамолнинг зоти ва ёши сут таркибига катта таъсир кўрсатади. Турли зотларга мансуб бўлган сигирлар сути ёғ ва оқсил миқдорлари билан фарқланади. Ўзбекистонда урчитилаётган бушуев ва швиц зотлари бу кўрсаткичлари билан бошқа зотлардан (қора-ола, голштин, қизил чўл) устун туради. Сутнинг таркибидаги ёғ ва оқсил миқдори бўйича (4,1% ёғ ва 3,6% оқсили) бушуев зоти биринчи ўринда, швиц зоти (4,0 ва 3,5%) - иккинчи, қизил чўл зоти (3,8 ва 3,4%) — учинчи ва қора-ола (3,4 ва 3,2%) охириги ўринни эгаллайди. Сут ва қўш маҳсулдорлик йўналишдаги қорамолларни такомиллаштиришда қулланилаётган «яхшиловчи» зотлар орасида англери ва дания қизил зотларининг сут таркибидаги ёғ

(5,0-5,5%) ва оқсил (3,8-4,0%) миқдори анча юқори, швиц зотининг Америка ва Австрия селекция гуруҳдариники ўртача (4,0-4,3 ва 3,5-3,6%), голштин зотиники эса паст (3,4-3,6 ва 3,1-3,2%).

Бир зотга, ҳаттоки, бир буқа тизимига мансуб бўлган сигирлар ҳам сутининг таркибидаги ёғ ва оқсил миқдори билан бир-бирларидан фарқланади. Жумладан, Эстония қора-ола зотли «Франс» лақабли буқа тизимига мансуб бўлган Ўзбекистан хўжаликларида сунъий уруғлантиришда фойдаланилган «Франтик 1176» лақабли буқанинг она сутидаги (5247 кг) ёғ миқдори 3,81 фоиз бўлса, шу зот ва буқа тизимига мансуб бўлган «Амур 586» буқасининг она сутидаги (5829 кг) ёғ миқдори 4,05 фоизга тенг.

Лактация ва бир кун давомида соғиб олинган сут таркибидаги ёғ ва оқсил миқдори ҳам турлича бўлади. Лактация давомида сут миқдори камая борса, унинг таркибидаги ёғ ва оқсил миқдори эса кўтарилиб боради. Сигирлар ёшининг ошиши билан сут таркибида бўлган ёғ ва оқсил миқдори кам ўзгаради.

Н.Рўзиев, М.Ашировлар (2012) турли тирик вазндаги қизил чўл зотига мансуб сигирларнинг истеъмол қилган озуқаларини сут билан қоплаши бир хил бўлмаган, 454.8 кг вазндаги сигирлар 1.04; 480.1 кг сигирлар 1.0 ва 519.9 кг сигирлар 0.96 озуқа бирлиги сарфланган.

Н.Рўзиев (2012) турли тирик вазнга эга бўлган (454.8; 480.1 ва 519.9 кг) сигирлар елинининг морфофункционал хусусиятларида фарқ қилган 42.7; 43.5 ва 43.8% елин индекси ва сут бериш тезлиги 1.20; 1.24 ва 1.31 кг/минутни ташкил этган.

М.Норбоева (2012) маълумотларига қараганда голштин зотли биринчи туққан сигирлар Сурхондарё вилояти шароитида лактациянинг дастлабки 90 кун давомида 1276.5 кг сут бериб қора-ола ва ½ қора-ола ½ голштин дурагай сигирларига нисбатан 175.5 ва 100.5 кг қўп сут берган.

В.Бурхонова, Э.Шаптаков ва Л.Исмоиловлар (2009) маълумотларига кўра қора-ола ва уларнинг голштин зоти билан I ва II бўғин чатишма сигирлари

турли миқдорда сут берган. Қора-ола сигирлари 2897.1 кг, 1 бўғин дурагайлари эса 300.5 кг ёки 10.4%, II бўғин дурагай сигирлари 642.6 кг ёки 22.2 % кўп берган.

У.Куччиев (2006) маълумотларига қараганда голштинлаштирилган сигирларнинг фасллари бўйича туғиш уларнинг сут маҳсулдорлигига таъсир кўрсатган. Яъни куз-қиш фаслида туққан сигирлар кўпроқ сут берган, уларда сервис даври 60-90 кунни ташкил этган.

У.Р.Соатов ва у.А.Носиров (2003) маълумотлари Олмалик кон металлургия комбинатининг сутчилик комплексида исроил голштин буқаларининг қизлари биринчи лактацияда 4741-4894; иккинчи лактацияда 5190-5322; учинчи лактацияда эса 5361-5452 кг сут бериб, 1 кг сут учун 1.21 озуқа бирлиги сарфланганидан далолат беради.

М.Мақсудов, Ш.Амиров (2007) сигирларни меъёрларда озиқлантириш, уларнинг сут маҳсулдорлигига ижобий таъсир кўрсатади. Меъёрларда озиқлантирилган сигирлар 3018 кг сут бергани ҳолда, хўжалик рацонида озиқлантирилган сигирлар 2196 кг сут берган холос, ёки I гуруҳ сигирлари 110.5 кг сут ёғи бергани ҳолда II гуруҳ сигирлари фақат 76 кг берган. Сигирларни имкон даражасида тўла қийматли озиқлантириш, уларнинг сут маҳсулдорлигига ижобий таъсир қилар экан .

Р.Хаеридинов ва бошқалар (2004) ёзишларича сигирлар сутининг таркиби йил фаслларига қараб ўзгариб туради. Энг яхши сут куз ойларида бўлган, унинг ёғлилиги-3.87%, оқсили-3.38%, қанди-4.71% бўлиб, шу кўрсаткичлар энг кам ёз ва баҳор ойларида ёғи 3.56-3.58%, оқсили-3.11-3.27% ва қанди 4.68-4.70% бўлган.

М.И.Аширов (1990) тадқиқотларида Ўзбекистоннинг 5 та етакчи наслчилик хўжаликларида қора-ола зотли сигирларни қора-ола зотли буқалар билан чатиштиришдан олинган 1 бўғин 1 соғин даврларидаги сигирлар соф қор-

ола зотли тенгқурларни сут миқдори бўйича 177-620 килограммга ўзганлиги кузатилган. Ўзбекистонда сигирлар 305 кунлик лактация даврида берган сути бўйича баҳоланади. АҚШ, Австрия, Канада, Норвегия ва бошқа мамлакатларда эса 305 кунлик лактация давридаги маҳсулоти ҳисобга олинади. Ҳар ойда уч маротаба (ойнинг 10, 20 ва 30 кунлари) назорат соғими кунлари ўтказиш асосида сут миқдори аниқланиб, сўнгра уларнинг лактация давомидаги йиғиндиси чиқарилади.

Лактация эгрилиги ҳар хил сигирларда турлича бўлади. Бир хил сигирларда кунлик СОҒИМ миқдори лактация давомида кам ўзгаради, бошқаларида эса юқори даражада ўтади. Лактация эгрилиги сут маҳсулдорлиги даражаси, молларнинг шахсий хусусиятлари, физиологик ҳолати ва шунингдек, озиклантириш ҳамда сақлаш шароитларига боғлиқ шаклланади. Сут йўналишига ихтисослаштирилган зотлар юқори маҳсулдорлиги билан ҳарактерланади. Ўзбекистонда бу йўналишда бўлган зотлардан, айниқса, голштин ва қора-ола молларни келтириш мумкин. Исроилда урчитилаётган голштин ва голланд зотли қора-ола моллар, айниқса, юқори сут маҳсулдорлигига эга. Исроил бўйича сигирларнинг ўртача сут маҳсулдорлиги 8500 килограмм атрофида бўлса, айрим подаларнинг бу кўрсаткичи 10000-11000 килограммгача етган. Сигирларнинг сут маҳсулдорлиги бўйича дунё миқёсида иккинчи ўринда бораётган АҚШда 7690 килограммни ташкил қилади. Голштин зотли сигирларнинг бундай юқори сут маҳсулдорлик кўрсаткичлари кейинги 7-8 йил ичида АҚШда 10000 килограммга оширилган.

Сигир туққанидан бошлаб, то яна қочиб бўғозлигида дам олишга чиқиб кетганигача бўлган оралиқ сут бериш ёки лактация даври деб юритилади. Бу оралиқ СОҒИМ даври деб аталса ҳам бўлади. Шунинг учун сут безлари бошқа безларга ўхшаб доимо ишламай, фақат СОҒИМ ёки лактация давридагина ишлаб туради.

Халқимизнинг сифатли сут маҳсулотларига бўлган талабининг йил сайин ортиб бориши, сут йўналишидаги қорамолчиликнинг тобора

ривожлантирилишини тақозо этади. Маълумки, сигирларнинг сут маҳсулдорлиги ортган сари улар озуқа рационининг сифатига ва тўла қимматлилига талабчан бўладилар. Сутдор сигирлар организмида модда алмашинуви жараёни ўсаётган молниқига ва гўштдор қорамолниқига қараганда ҳам анча юқори бўлади.

Сутдор сигирлар меъда олди бўлимларида турли хил микроорганизмлар жуда кучли ривожланган бўлиб, уларнинг биомассаси 3 кг (қуруқ модда ҳисобида) гача боради. Бу микроорганизмлар катта қорин, тўр ва қат қоринларда озуқалар таркибидаги мураккаб углеводлар ва протеинларни энг оддий тургача парчалайдилар.

Соғин сигирларнинг тўйимли моддаларга бўлган талаби. Соҳин сигирлар кун давомида клетчаткага бой бўлган кўплаб миқдордаги ҳажмдор озуқаларни ошқозон ичак тизимида ҳазм қилишларида меъда олди бўлимларининг ҳиссалари ниҳоятда катта. Бу ердаги микроорганизмларнинг фаолияти учун эса маълум миқдорда рационда қанд миқдори бўлиши керак. А.П.Калашников (1985) соғин сигирлар рационда қанд-протеин нисбатини 0,8-1,1:1 тенг, крахмалнинг қандга бўлган нисбатини эса 1,5:1 тенг бўлиши керак дейди. Ю.А.Толокоников (1978) эса учувчан ёғ кислоталарининг керакли нисбатан ва миқдорини таъминлаш учун қанд-протеин нисбати қишки рационда 1,3:1,0, ёзги рационда эса 0,8:1,0 га тенг бўлиши керак дейди.

Сутдорлиги ортган сари соғин сигир рациондаги ҳар озиқ бирлигига талаб қилинадиган қанд ва крахмалнинг миқдори ортиб боради. Катта қорин микрофлорасининг асосий вазифаларидан бири, клетчаткани ҳазм қилиш ва уни энергиясидан фойдаланишдир. Соғин сигирлар рационда тозаланмаган клетчатканинг миқдори қуруқ моддага нисбатан олиниб, сигирнинг сутдорлиги ортган сари талаб қилинадиган қуруқ модда таркибидаги клетчатканинг фоиздаги миқдори камая боради.

Кунлик рационнинг энергетик тўйимлилиги, ҳайвоннинг органик ва минерал моддалар, витаминлар ҳамда бошқа биологик фаол моддаларга бўлган талаби 1

кун давомида истеъмол қилинадиган озуқалар таркибидаги қуруқ модда орқали қондирилади. Рационда талаб қилинадиган қуруқ модданинг сигирнинг сутдорлигига қараб ортиб боради.

Сигирларнинг меъёрида озуқланишида 1кг қуруқ моддада мужассамлашган энергия ва бошқа тўйимли моддалар миқдори ҳам ҳал қилувчи аҳамияти эгадир. Шунинг учун соғин сигирлар рационини тўйимли моддалар билан мувозанатлаштиришда уларнинг қуруқ моддага бўлган талабини ва қуруқ модда таркибига мужассамлашган энергия ва бошқа тўйимли моддалар миқдорини ҳисобга олиш керак.

Соғин сигирларнинг протеинга бўлган талаби сигирларнинг ёшига ва кунлик сутдорлигига боғлиқ бўлиб, сутдорлик ортиб борган сари ҳар бир озуқ бирлигига талаб қилинадиган протеин миқдори ортиб боради.

Академик И.С.Попов ва бошқа олимларнинг фикрича, катта ёшли сигирлар рационда 1 озуқ бирлигига тўғри келадиган ҳазм бўлувчи протеин миқдорини 85-100 г.гача камайтириш мумкин экан. Ёш 1-2-3 туғишдаги сигирларда ҳар бир озуқ бирлигига 100-120г.дан ҳазм бўладиган протеин тўғри келиши керак.

Соғин сигирлар рационда тозаланмаган ёғ миқдори ҳам назорат қилинади. Ёғ, сигирлар организмида энергия манбаи сифатидагина эмас, балки бу ёғ кислоталари елин альвеолаларида сутнинг ҳосил бўлишида ва унинг таркибий қисмларини синтезланишида ҳам иштирок этади.

Соғин сигирларнинг тозаланмаган ёғга бўлган талаби сутдорлик ортган сари кўпая боради.

Соғин сигирларнинг энергияга ва бошқа тўйимли моддаларга бўлган талаби кўпинча 1 озуқа бирлигига нисбатан олинади.

Сутдор сигирлар озуқ нормасида макроэлементлардан кальций, фосфор, натрий, хлор, магний, калий ва олтингугуртлар; микроэлементлардан темир, мис, рух, кобальт, марганец ва йодлар миқдори назорат қилинади. Сутдор сигирлар организмида минерал моддалар алмашинувини меъёрида бориши учун маълум

миқдорда минерал моддаларни талаб қилади. Ёш сигирлар эса бундан ташқари ўсиши ва ривожланиши учун ҳам қўшимча минерал моддаларга муҳтождирлар. Сигирларнинг макро ва микроэлементлар билан тўлиқ таъминланганлигини билиш учун албатта истеъмол қилинадиган озуқалар таркибидаги макро ва микроэлементларнинг ҳақиқий миқдорини билиш керак бўлади.

Соғин сигирлар рационда витаминлар ҳам алоҳида ўрин тутати. Катта қорин микрофлораси сувда эрийдиган витаминларни етарли миқдорда синтез қилиши туфайли озук нормасида А, Д, Е витаминларнинг миқдоригина назорат қилинади. Лекин шуни айтиш керакки, сувда эрийдиган В гуруҳ витаминларнинг ва К витаминини етарли миқдорда синтез бўлиши учун рацион етарли миқдорда баланслаштирилган ва тўла қимматли бўлиши керак.

Сутдор сигирлар озук нормаси сигирнинг ёшига, семизлик даражасига, кунлик сутдорлигига, сутнинг ёғлигига ҳамда сигирнинг тирик вазнига қараб белгиланади. Ёш сигирларнинг ўсиши ва озғин сигирларнинг эса бир оз семириши учун кундалик мўлжалланган ўсиш ёки семириш миқдорига қараб қўшимча белгиланади. Бундай сигирларнинг кунлик ўсиши ёки семириши 0,2 кг бўлганда 1 озук бирлиги, 0,3 кг бўлганда 1,5 озук бирлиги, 0,5 кг бўлганда эса 2,5 озук бирлиги ва шунга яраша бошқа тўйимли моддаларни асосий нормага қўшимча тарзда белгилаш керак.

Сутдор сигирлар озук нормаси бўғоз, сутдан чиққан сигирлар учун мўлжалланган кўрсаткичлар билан ифодаланади.

Сўнгги йилларда сут ишлаб чиқариш фермерлик ,хиссадорлик фермаларида ҳамда йирик комплексларда мужассамлашган бўлиб уларда сигирларни асрашни асосан 3 усули қўлланилади: молхоналарда боғлаб боқиш, тўшамали сигирхоналарда боғламасдан боқиш ва молхоналарда боғловсиз боксларда боқиш. Лекин кўпинча молхоналарда боғловда боқиш усули ва айрим фермаларда боғловсиз боксларда боқиш усуллари қўлланилади. Сут маҳсулдорлигини оширишда соғиш техникаси ўз таъсирини кўрсатади.

Боғловда боқиш усулида сигирларга қиш кунлари ҳажмдор озуқалар молхонанинг ичидаги охирларда тарқатилади, сувни эса автомат сувхўраклардан ичирилади. Об-ҳаво яхши бўлган кунлар эса дағал, ширали озуқалар, ёз кунлари эса кўк ўтлар яйратиш майдончасида ўрнатилган охирларда тарқатилади. Бу усулда норма асосида озуқлантиришда сигирлар тирик вазни, сутдорлиги ва тукқан вақти бўйича бир неча синфларга ажратилган.

Дағал озуқалар, силос ва сенажлар, ёзда кўк ўтлар ҳамма сигирларга бир хил тарқатилган. Концентрат озуқалар ва илдизмевалар эса ҳар бир сигирнинг сутдорлигига қараб белгиланади.

Боғловсиз боқиладиган йирик комплекслардаги сигирларни ҳам сут маҳсулдорлиги, тукқан вақти ва тирик вазни бўйича алоҳида гуруҳларга ажратилиб, ҳар бир гуруҳдаги сигирлар учун алоҳида рационлар тузилган бўлади.

Соғин сигирлар учун қиш фасли рационларида дуккакли, бошоқли ўтлар пичани, табиий яйловлар пичани, баҳорги экинлар похоли, пахта шелухаси, силос, сенажлар ва илдизмевалар яхши озуқа ҳисобланади. Рационнинг энергетик тўйимлилигини ошириш учун арпа, сули, жавдар, маккажўхори донлари ёрма сифатида пахта шроти, буғдой кечаги сингари концентрат озуқалар қўлланилади. Рационнинг протеинли ва витаминли тўйимлилигини ошириш учун дуккакли ўтлардан тайёрланган ўт уни ёки сояда қуритилган, япроқлари тўкилмаган пичанлардан тайёрланган витаминли пичан унларидан фойдаланиш ҳам яхши натижа беради. Вино ва пиво заводлари чиқиндилари ҳам соғин сигирларда сутни кўпайтириш хусусиятига эгадир.

Ёз даври рационининг асосини эса экилган дуккакли ва бошоқли ўтлар, яйлов ўтлари, яшил конвеер ва маданий яйлов ўтлари, қисман юқорида қайд этилган концентрат озуқалар ташкил қилади.

Соғин сигирларнинг қишки рационидида пичаннинг алоҳида аҳамияти бор. Дуккакли ва бошоқли ўтлар пичани сигирлар рационда клетчатканинг асосий манбаи ҳисобланади. Пичанлар таркибида бундан ташқари протеинлар,

витаминлар, макро ва микроэлементлар ҳам кўпдир. Агар хўжаликда силос ва сенаж йўқ бўлса соғин сигирларга сифатли пичандан 100 кг тирик вазнига 3кг дан бериш мумкин. Силос, сенаж ва илдизмевалар етарли миқдорда бўлганда эса соғин сигирларнинг кунлик сутдорлигига қараб ўртача ҳар 100 кг вазнига 1,5-2 кг пичан бериш кифоя қилади. Пичаннинг бир қисмини (30-40%) сифатли бахори арпа,,сули, жавдар ёки тариқ похоли, маккажўхори ёки жўхори пояси билан алмаштириш мумкин.

.Бўғоз ва соғин сигирларни ёзги рационидида кўпинча куруқ модда етарли бўлмайди ва оқибатда уларнинг ошқозон-ичакларида турли хил ўзгаришлар содир бўлади, бу модда алмашинувининг бузилишига, маҳсулот миқдори ва сифатининг пасайишига сабаб бўлади.

Тажрибаларда аниқланишича сигирлар ҳар 100 кг вазни ҳисобига бир кеча-кундузда озиқа рациониди билан ўрта ҳисобда 3,6 кг, юқори маҳсулдор сигирлар эса 4,5 кг гача куруқ модда олишлари керак.

Куруқ модда меъёридан камроқ берилганда озиқаларнинг танада ҳазмланиш жараёни камаяди, бу рацион тўйимлилиги ва бир кеча-кундузда олинадиган сутнинг миқдори пасайиб кетишига олиб келади.

Озиқа рационларидаги куруқ моддани ҳисобга олмай баҳолаш, уни самарадорлигитни аниқлашда тўлиқ маълумотлар бермайди. Шунинг учун ҳам рационлар тузишда аввало озиқа бирлигини, сўнгра куруқ моддани аниқлаш тавсия этилган.

Агарда бир кг куруқ моддада озиқа бирлиги 0,6 булса энг кам миқдор деб ҳисоблангади ва сигирдан 4-5 кг сут олинишни таъминлайди. Агар ҳар бир кг куруқ моддада 1,15-1,10 озиқа бирлиги бўлса энг юқори ҳисобланади ва бир кеча-кундизда сигирдан 35-40 кг сут олишни таъминлайди. Демак, сигирнинг сут маҳсулдорлиги кўп жиҳатдан унга бериладиган куруқ модда миқдориига боғлиқ экан.

Олимларнинг маълумотларига асосланиб рациондаги қуруқ моддани ҳисобга олишда қўйидаги маёёрдан фойдаланиш мумкин: - дагал озиқалар пичан, сомон, тўпон 80-85, илдизмевалар 10-12, силос 20-25, сенаж 50-60, яшил ўтлар 20, янги ўрилган беда 25, омихта ем 85, шрот ва кунжара 9 фоиз.оқсили ҳосил бўлишидаги муҳим кўрсаткичлардан бири протеиндир.

Етарли даражадаги протеинлар шрот ва кунжара /200-400 г 1 кг да/ дуккакликлар донида /195-250 г/, юқори сифатли беда пичанида /80-130 г/ бўлади.

Озиқа рационларида протеин етишмаганда озиқадан фойдаланиш ва уни ҳазмланиши паст даражада бўлиб, маҳсулдорлиги 30-35% гача камайиб кетади. Рацион таркибидаги клетчатка ҳам назорат қилиниб туриши керак.

Унинг миқдори меёрдан кам бўлса сутнинг ёғлилик даражаси камайиб кетади, кўп бўлганда эса хазмланиш камайиб маҳсулдорлик пасаяди.

Сигирларни турли хил озиқалардан ташкил топган тўйимлиги талаб даражасида бўлган рационлар билан боқиш уларни соғлигига ва маҳсулдорлигига ижобий таъсир этади.

Бироқ бизнинг шароитимизда, айниқса сигирлар қишловдан чиққанидан кейинги даврларда об-ҳавони ноқулай кетиши-кургокчилик, ёгингарчилик ва бошқа хар-хил сабабларга кўра, кўп ҳолларда молларни кўк озиқалар билан батафсил таъминлашда узилишлар бўлиб туради. Бундан ташқари баҳор ва ёз ойларида сигирларни тўйимлилиги пастрок бўлган, эртаги озуқалар билан боқишни тўғри келади. Демак, юқорида келтирилганларда маълумки хўжаликлардаги молларни озиқлантириш услубини кўриб чиқиш керак экан. Сигирларни доимий равишда узилишларсиз , бир меёрда тўйимли озиқалар билан таъминлашни, уларни йил давомида бир типда интенсив равишда озиқлантириш кафолатлайди.

Молларни йил давомида бир типда озиқлантириш учун аввало ҳар бир хўжаликда йил давомида тўйимли озиқалар силос, сенаж, беда пичани, омихта ем ва бошқалар етарли миқдорда бўлиши керак.

Бунда озиқалар аралашма озиқалар холида сигирларга берилганда уларни самарадорлиги янада ошганлиги ўтказилган тажрибаларда аниқланган. Аралашма озиқалар билан боқиш, озиқаларни таркатишни механизациялаш, сезиларни даражасида молларнинг иштаҳасига, физиологик ҳолатига, молла алмашинувига ва маҳсулдорлигига ижобий таъсир кўрсатади.

Натижада озиқалардан фойдаланиш самарадорлигит ортади. Озиқаларни физик шакли, кимёвий ва уларни молларга бериш технологиясининг ўзгариши, моллар маҳсулдорлиги ва озиқадан фойдаланиш самарадорлигини 10-12 % оширади.

Тўлиқ қимматли озиқалар аралашмасига қўйиладиган талаб шундай бўлиши керакки, ундаги ҳазмланадиган тўйимли моддалар юқори даражада ҳамда клетчатка миқдори энг мақбул миқдорда бўлиши шарт. Сигирлар истеъмол қилган озиқаларнинг 60-70 % ошқозон олди қисмида, у ердаги микроорганимлар ва инфузориялар ёрдамида ҳазмланади. Ҳар гал, рацион ўзгарган вақтида мол еган озиқаларга микрофлорани мослашиши учун вақт сарфланади.

Йил давомида бундай мосланиш даврлари қанчалик кам бўлса, озиқаларни ҳазмланиши доимий бўлади, чунки бунда мол ошқозонига тушадиган тўйимли моддаларо бир хилда давом этади ва бу эса маҳсулдорликка ижобий таъсир этади.

Аралашма озиқалар билан боқишда қуруқ модда таркибидаги тўйимли моддалар даражаси муҳим ўрин тутати. Аралашма озиқалар билан боқиладиган 3500-4000 кг сут берадиган сигирлар учун озукани 1 кг қуруқ моддасида 0,76 озиқа бирлиги, 16-17 % протеин, 21-23% клетчатка ва 4500-5000 кг сут берадиганларида мос равишда 0,83, 17 ва 18-20 % бўлиши керак.

Академик Ш.Акмалхонов (2012) хўжаликларда тўла қимматли бир турда озиқлантиришни жорий этиш учун қуйидагиларга эътибор бермок, керак:

1. Ҳар бир сигирга етарли миқдорда беда пичани, маккажухори силоси, сенаж, сомон бўлиши - бошқача айтганда 5-5,5 т қуруқ, модда бўлиши керак.

2. Минерал моддалар /фторсиз фосфат, хлорли кобальт, ош тузи ва бошкалар/.(баланслаштирилган) бўлиши керак.

2. Озиқа аралаштиргичлар КОРК-15 ва бошкалар мавжуд бўлиши шарт.

3. Қўшимча озиқа сақлаш ва тайёрлаш учун қурилмалар мавжуд бўлиши шарт.

Бир турда озиқлантириш технологиясига ўтиш октябрь ойидан, яъни қишки рационга ўтиш даврида бошлангани маъқул. Шунинг учун сигирларни тўла рационли озиқалар аралашмаси билан боқиш улардан текис сут олишга олиб келади.

III. Асосий қисм.

3.1. Тадқиқотнинг мақсад ва вазифалари

Мавзунинг долзарблиги : Республикамизда мавжуд қорамолларининг асосий қисми маҳаллий зотли моллардан ташкил топанлиги боис улардан олинаётган маҳсулотлари у қадар кўп миқдорларни ташкил қиламаяпти. Шунинг учун чет мамлакатлардан маҳсулдорлиги юқори бўлган ҳайвонларни олиб келиш ва уларни мўътадил иқлимизга мослаштириш, сақлаш шароитларини яхшилаш натижасида , юқори сифатли чорва маҳсулотлари ни етиштириб, халқимизнинг уларга бўлган кундалик эҳтиёжини қондириш соҳа мутахасссарининг энг асосий вазифаси ҳисобланади. Фермер хўжаликларга четдан келтирилган насли молларнинг мослашувини, уларнинг маҳсулдорлиги , касалликларга чидамлигини аниқлаш каби масалаларни ечиш долзарб ҳисобланади.

Қорамоллар зотини яхшилаб бориш, уларни тўғри асраш, мустаҳкам ем-хашак базаси барпо этиш, чорва молларини боқишнинг рацион системаси бўйича тартиблар ишлаб чиқиш лозим.

. Тадқиқотнинг мақсад ва вазифалари: Илмий тадқиқотларнинг мақсади « Дил гиё файз барака » фермер хўжалигида урчитилаётган Украина қора-ола зотига мансуб сигирларини 4-лактациядаги ва Германиядан келтирилган қизил-ола голштин зотига мансуб сигирларини 2-лактациядаги сут маҳсулдорлигини хусусиятлари, хўжалик фойдали белгиларини таҳлил қилишдан иборат.

Тадқиқот вазифаларига қуйидагилар киради:

- сигирларнинг сут маҳсулдорлигини таҳлил қилиш;
- сигирларни озукаси билан қоплаш хусусиятларин баҳолаш;
- хўжаликда урчитилаётган сигирларнинг сут маҳсулдорлигини иқтисодий самарадорлигини аниқлашдан иборат.

3.2 Тадқиқотлар ўтказиш манбаи ва услуги.

Таdqиқотлар тахлили Тошкент вилояти Чиноз тумани “Дил гиё файз барака фермер хўжалигида урчитилаётган Украина қора-ола зотига мансуб сигирларини 4-лактациядаги сут маҳсулдорлигини ва Германиядан келтирилган қизил-ола голштин зотига мансуб сигирларини 2-лактациядаги сут маҳсулдорлигини хусусиятлари, хўжалик фойдали белгиларини тахлил қилишдан иборат.

Украина қора-ола зотига ва Германиядан қизил-ола голштин зотига мансуб сигирларни сут маҳсулдорлигини ўрганиш мақсадида биз хўжаликда юритилаётган МОЛ – 2 карточкалардан, шунингдек бухгалтерия хисоботларидан фойдаландик. Тахлил учун ўхшашлик белгилари асосила келиб чиқиши, ёши, тирик вазни, оналарнинг маҳсулдорлик кўрсаткичлари бўйича 2-4 чи лактация (8-бош) бўйича тахлил қилдик. Хўжаликда, сигирларнинг озиклантириш уларнинг тирик вазни, сут маҳсулдорлиги ва физиологик ҳолатига қараб рацион асосида ташкиллаштирилган. Сигирларнинг парваришлаш жараёни бир хил шароитда бўлган.

Сигирларнинг сут маҳсулдорлиги (сут миқдори) ҳар 30 кунда назорат соғимини ўтказиш орқали, сут таркибаидаги ёғ ҳар ойда Гербер усулида, сут ёғи чиқими Н.В. Барабаншиков (1986) формулалари асосида ўрганилди. Сутдорлик коэффиценти қабул қилинган услубда аниқланди.

Сигирларнинг озикани сут билан қоплаш хусусиятлари умумий қабул қилинган усулларда ўрганилган.

Таdqиқотларнинг иқтисодий самарадорлиги гуруҳлардаги кетган харажатлар ва улардан олинган маҳсулот қиймати ўртасида фарқни аниқлаш билан ўрганилди.

Тахлил натижасида олинган маълумотлар Е.К. Меркурьева (1970) услубида қайта ишлаб чиқилди.

3.3.«Дил гиё файз барака» фермер хўжалигига тавсиф.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 23 мартдаги “Шахсий, ёрдамчи, деҳқон ва фермер хўжаликларда чорва молларини кўпайтиришни рағбатлантириш чора –тадбирлари тўғрисида”ги ПК-308 сонли ҳамда 2008 йил 21 апрелдаги “Шахсий, ёрдамчи, деҳқон ва фермер хўжаликларида чорва молларини кўпайтириш ҳамда чорвачилик маҳсулотларини ишлаб чиқаришни кенгайтириш борасида қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПК-842 сонли қарорларига асосан фермер хўжаликлари четдан насли моллар келтиришда барча божхона тўловларидан озод қилинганлиги, насли мол сотиб олиш учун имтиёзли кредитлар ажратилганлиги, чорва молларини юқори маҳсулдор насли буқалар уруғи билан уруғлантириш учун сервис зооветеринария хизматларини кўрсатувчи пунктларнинг ташкил этилганлиги, чорва молларини аукцион орқали сотилишини ташкил этилиши, чорва моллари озуқаси учун ажратилган сувли майдонларга бошқа экинлар экилиши ман этилиши, ем шохобчалари орқали кучли озуқалар фермер хўжаликларига етказиб берилиши, озуқа ўрими техникаларини лизинг асосида етказиб берилганлиги, наслилик хўжаликларининг барча турдаги солиқ тўловларидан озод этилиши республикада чорвачиликни ривожлантиришга жуда катта туртки бўлди.

Жумладан, Тошкент вилояти Чиноз тумани “Дил гиё файз барака” фермер хўжалиги 2007 йилда ташкил этилиб, 2008 йилнинг декабрь ойида имтиёзли кредит ҳисобидан Украина давлатидан 40 бош, 2009 йил сентябр ойида ўз маблағи ҳисобидан Австрия давлатидан 33 бош, 2011 йил июн ойида имтиёзли кредит ҳисобидан Германия давлатидан 33 бош юқори маҳсулдор насли ғунажинлар келтирилди. 2014 йил Чехия давлатидан 100 бош юқори маҳсулдор насли ғунажинлар келтирилди.

Бугунги кунда фермер хўжалиги қарамоғида жами 250 бош қорамол, шундан 73 бош сизир мавжуд бўлиб, кунлик ўртача ҳар бир сизирдан 26 кг-

дан сут соғиб олинмоқда. Эркак бузоқларнинг кунлик ўсиши 1350-1400 граммни ташкил этиб, 12 ойлик даврида 500 кг-гача тирик вазн олмоқда.

Фермер хўжалиги ушбу кўрсаткичларга эришиш учун чет давлатларнинг илғор хўжаликлар тажрибасини ишлаб чиқаришга тадбиқ қилган ҳолда иш олиб бормоқда.

1. Ердан унумли фойдаланиш.

Тошкент вилояти хўжаликларида ҳар бир шартли бош насли мол учун 0,30 тадан сувли майдон ажратилган бўлиб, 10 гектар озуқа майдони билан шартли мол боқилиши талаб этилади. Демак, ўртача йилига 5000 кг сут берган сигир учун бир йилга 7500 кг озуқа бирлиги талаб этилса, шундан 70 фоизи ёки 5300 кг озуқа бирлик дағал ва ширали озуқалар ҳисобига тўғри келади, ёки ҳар бир гектар сувли майдондан 18 тонна озуқа бирлиги олинса, 0,30 га сувли майдон билан чорва молининг талабини қондириш мумкин бўлади.

Ҳар бир гектар сувли майдондан фақат оралиқ экинлар экиш йўли билан 18 тонна ва ундан кўп озуқа бирлиги олиш имконияти мавжуд.

“Дил гиё файз барака” фермер хўжалигида ҳар йили 30 гектар майдонга оралиқ экинлар (30% сули +30% нўхат + 10% арпа=жами 200 кг) экиб, май ойининг 20-25 кунлари гектаридан 400-500 центнердан донли сенаж, ўрнига 1-5 июнь ҳолатига юқори ҳосилдор тезпишар Қорасув-350 навли маккажўхори экиб, гектарига 400 центнердан силос олинмоқда.

“Дил гиё файз барака” фермер хўжалигида ҳозирги вақтда асосан сут йўналишидаги наслий қора молларни парваришlash, уларни фермер хўжаликларига сотиш, шунингдек сут- гўшт маҳсулотларини ишлаб чиқариш билан шуғулланади. (Жадвал 1).

Охирги 3 йилда хўжаликда ердан фойдаланиш(га)

Кўрсаткичлар	2012й	2013й	2014й
Умумий ер майдони	105	105	105
Жами қ/х ерллари	80	78	97
Суғориладиган ер	80	78	97

1 кг донли сенажнинг тўйимлилиги 0.35 озуқа бирлигини ташкил этиб, бир гектар майдондан 14 тонна озуқа бирлиги, 1 кг силоснинг тўйимлилиги 0,23 озуқа бирлигини ташкил этиб, гектаридан 9 тонна озуқа бирлиги, ёки бир йилда бир гектар майдондан жами 23 тоннагача озуқа бирлиги олинмоқда. Бундан ташқари, оралиқ экин ўрнига экилган силос учун маккажўхори июн ойида экилганлиги боис, унинг гуллаш ва болалаш даври август ойининг 3 декадасига тўғри келиб, об-хавонинг салқинлиги ҳисобига унинг таркибидаги клечатка миқдори эрта баҳорда экилган макка силосидан 5 фоизгача кам бўлиб, озуқа бирлиги 14 фоизга ортиқ бўлмоқда

2. Сифатли озуқа тайёрлаш.

Сифатли озуқа тайёрлаш учун биринчи ўринда озуқа ўрим йиғим техникаларини созлаш ва улардан унумли фойдаланиш талаб этилади. Бугунги кунда сенаж ва силос тайёрлашда КИР-1.5 каби ўрим техникаларидан фойдаланиш бугунги кун талабига жавоб бермайди. Чунки, ушбу техникалар озуқани кесмасдан ўриб парчалаши ҳисобига уларнинг сифатини бузади. Шу боис имконият бўлса замонавий ўрим комбайнларидан фойдаланиш озуқа сифатини яхшилайти.

Сифатли донли сенаж тайёрлаш учун ўсимликнинг танасидаги намлик 55-60 фоизни ташкил этиши, донни ҳамир ҳолатига келиши, силос тайёрлаш

учун намлик 65-70 фоизни ташкил этиши, дони пишишга яқинлашиши лозим. Силос ва сенаж тайёрлаш муддати 4-6 кундан ошмаслиги, кунлик силос бостириш қалинлиги 1 метрдан кам бўлмаслиги лозим.

Хўжаликнинг ер майдони қорамоллар боши ошган сари ер майдони ошган, барча ерлар суғорилади. (Жадвал-2).

Жадвал-2

Асосий экин майдонлари ва уларнинг ҳосилдорлиги(цн)

Экинлар	2012й		2012й		2013й	
	га	цн	га	цн	га	цн
Маккажўхори силос (оралиқ экиндан кейин)	30	360	35	380	35	395
Силос учун	43	430	48	450	48	472
Янги беда пичан учун	3	100	3	110	3	115
Эски беда пичан учун	10	180	10	190	10	192
Оралиқ экин	30	350	35	350	35	350
Хашаки лавлаги	2	600	2	900	2	900
Бўғдой	20	40	10	45	10	45

Донли сенаж таркибида энергияга бой бўлган арпа, сули ва третикале ҳамда оксилга бой бўлган нўхат ўсимлиги бўлганлиги боис, сифатли тайёрланган сенаж энергия ва оксилга бой озуқадир. 1 кг донли сенажда 2500 ккалориягача энергия, 280 граммгача оксил мавжуд бўлиб, соғин сигирлар ва ўсаётган ёш моллар учун ўта қимматли озуқадир.

Беда пичани тайёрлашда ўсимлик 25-30 фоиз гуллаганда ўриб, куритиб, куннинг салқин вақтида яъни сахарда ўриб олинса, сербарг ва майин пичанолинади. Натижада 1 кг беда пичанининг озуқа бирлиги 0,47 ни, таркибидаги оксил 22 фоизни, каротин 200 мг-ни ташкил этади.

Жадвал-3

Моллар бош сонини динамикаси, бош сони

Моллар тури	2012			2013й			2014й		
	план	бори	+ -	план	бори	+ -	план	бори	+ -
Жами қорамоллар	312	312	-	345	345	-	345	445	-
сигирлар	85	85	-	115	115	-	115	115	-

2014 йил фермер хўжалиги Чехия мамлакатидан 100 бош бўғоз ғунажин сотиб олган.

Хўжаликнинг мол боши ўсиш динамикаси ва маҳсулдорлиги йил сайин ошмоқда. (Жадвал-4).

Жадвал-4

Моллар тури	2011й	2012й	2013й
1бош сигирларнинг олинган сут, кг	4750	5010	5127
Ҳар 100 бош сигир ва ғунажиндан олинган бузоқ	70	82	82

Хўжаликда пода таркибини яхшилаш учун наслчилик ишлари олиб борилмоқда, танлаш ва саралаш ишлари мустаҳкам услубда олиб борилмоқда.

3. Сигирларни тўғри соғишни ташкил этиш.

Янги туққан сигир бир лактация даврида берадиган сутининг 50-60 фоизини биринчи 100 кунда беради, шу боис 100 кун сигирларни 3 махал соғишни ташкил этиш лозим. Кунига 3 махал соғиш ташкил этилганда маҳсулдорлик 15 фоизгача ортади, мастит касаллигига 100 фоиз чек қўйилади.

Юқори маҳсулдор молларни соғиш аппаратларида соғиб олишни ташкил этиш яхши натижа беради,

Ўз вақтида тоза соғиб олинган сигирнинг иштахаси яхши бўлиб, маҳсулдорлиги ортади.

4. Сигир ва таналарни сунъий уруғлантириш.

Юқори маҳсулдор молларни сақлаб қолишнинг энг биринчи шarti улардан олинадиган наслнинг софлигини таъминлаш. Бунинг учун хўжаликдаги ҳар бир урғочи молнинг камчилигини (экстрери, ўзининг ёки онасининг сутининг ёғлилиги камлиги, маҳсулдорлиги камлиги) билган холда насли буқа уруғини танлаб қочириш талаб этилади. Синалган юқори маҳсулдор яхшиловчи буқалар уруғи билан уруғлантирилган сигирлардан сермахсул бола олинади. Таналар 16-18 ойлигида 400 кг тирик вазнга эга бўлганда уларни албатта синалган яхшиловчи буқалар уруғи билан уруғлантириш тавсия этилади. Экстрери чиройли, йирик аммо синалмаган буқалар уруғи билан уруғлантирилган сигирлардан олинган бола фермер хўжалигини ривожлантиришини 5 йил орқага тортиши мумкин бўлади.

5. Бузоқларни сақлаш ва асраш

Соғлом бузоқ олиш учун сигирларнинг бўғозлик даврининг сўнгги 8-9 ойларида уларни яхши озиқлантириш лозим. Янги туғилган бузоқ дархол онасидан ажратилиб, киндигини зарарарсизлантириб, 2 соат ичида 2 литргача оғиз сути берилиши лозим.

Сўнгра алоҳида индивидуал клеткаларга жойлаб, кунига ўлчаб 6 литрдан сут берилиши лозим. Бузоқ 10 кунлик бўлгандан сўнг уларнинг олдига сифатли беда, кепак ва сув қўйилиши керак. Бузоқларни индивидуал клеткаларда сақлаш уларни ўз вақтида меъёр асосида боқишга, бузоқларда бўлаётган ўзгаришларни ўз вақтида сезишга имкон яратади. Бундан ташқари ич кетиш ва бошқа касалликларни бир-бирига юқишининг олдини олишга ёрдам бериб, бузоқлар нобуд бўлишининг олди олинади.(хўжалик маълумотлари).

4. Голштин зотига мансуб сигирларини хўжалик фойдали хусусиятлари.

4.1 Соғин сигирларни озиклантириш ва асраш

“Дил гиё файз барака” фермер хўжалигида урчитилаётган четдан келтирилган голштин зотига мансуб сигирларини парваришlash даражаси кониқарли ҳолатда. Барча тадбирлар қабул қилинган зоотехникавий қоидалар асосида олиб борилади. Сигирларни парваришlash 1 та фермада ташкил этилган. Барча сигирлар очик майдонларда усти ёпиқ ҳолатда парваришланади.

Хўжаликда сигирларни соғиш, туғдириш, бўғоз сигирларни парвариш бинолари мавжуд. Уларни яйратиш мақсадида очик майдонлар яратилган. Сигирлар бузоқлаган даврда лактациянинг 8-10 кун давомида хўжаликнинг махсус туғдириш бўлимида асралади. Бу даврда сигирларнинг елинининг ҳолатига қараб озиклантирилади. Йўлдоши тушгандан кейин, кундуз куни сигир юргизиб турилади ва 1 кун мобайнида 3 мартта соғилади.

Туғдириш бўлимида сигирлар истаганича пичан истеъмол қилади. Туғгандан сўнг 3 кун ўтган уларга 1 кунда 1,5 пичан берилади. Сигирлар елинининг шишиш қайтгач улар сут соғиш биносига ўтадилар. Бу бўлимда улар аралаш асраш усулида парвариш қилинади Янги туққан сигир бир лактация даврида берадиган сутининг 50-60 фоизини биринчи 100 кунда беради, шу боис 100 кун сигирларни 3 маҳал соғишни ташкил этиш лозим. “Дил гиё файз барака” фермер хўжалигида ҳозирги вақтда кунига 3 маҳал соғиш ташкил этилган

Юқори маҳсулдор молларни соғиш аппаратларида соғиб олишни ташкил этиш яхши натижа беради, Чунки, сигирларнинг сут бериш вақти 5-7 минутни ташкил этиб, бир соғишда 15-18 кг сут берган сигирни қўлда соғиб ололмайди. Натижада елинда сут қолиб кетиб, мастит бўлишга олиб келади. Шу боис юқори маҳсулдор сигирлар мавжуд бўлган фермаларда албатта соғиш аппаратлари ўрнатилиши шарт.

Ўз вақтида тоза соғиб олинган сигирнинг иштахаси яхши бўлиб, маҳсулдорлиги ортади. Хўжаликда соғин сигирларни соғиш уч марта ташкилаштирилган. Соғиб олинган махсус совитиш ускуналарида совитилиб сақланади.

Хўжаликда қуйдаги рацион асосида соғин сигирлар озиқлантирилади. (Жадвал-5).

Жадвал-5

Тирик вазни 600-650 кг, кунлик сут миқдори
25-30кг, ёғлилиги 4.1% соғин сигирлар учун озука рацион

Озукалар	Силос макка- жўхори	Сомон бўғдой	Беда пичани	Майдал ланган маккаж ўхори	Майла нган бўғдо й	кепа к	Пахта шроти
Норма	29	2,7	5	5	4	3	3,5
Озука бирлиги (кг)	5,8	0,54	2,2	6,7	5,12	2,25	3,11
алмашинув энергияси, МДж	66,7	12,85	33,6	61,0	43,2	26,6	35,7
қуруқ модда, кг	7,250	2,284	4,150	4,250	3,400	2,55 0	3,150
Хом протеин, г	725	100	720	515	532	453	1439
Хазмбўлувчи протеин, г	406	13,5	505	365	424	291	1151
Клетчатка, г	2175	983	1265	190	68	264	434
Крахмал, г	232	-	45	2775	2060	-	52,5
Шакар, г	174	8,1	100	200	80	141	228
Їғ, г	290	35	110	210	80	123	46
Туз 100 гр							
Кальций(г)	40,6	7,6	85	2,5	3,2	6,0	14,4
Фосфора(г)	11,6	2,2	11	26	14,4	28,8	35,4
Калий(г)	84,1	20,5	78	18,5	13,6	32,7	34,7
Магний(г)	14,5	2,2	15	7	4	12,9	16,5
Олтингугурт,(г)	11,6	2,2	9	5	4,8	5,7	11,9
Темир мг	1769	972	840	1515	160	510	889
Мис, мг	29	4,9	41	14,5	26,4	33,9	55,7
Цинк, мг	168,2	78,3	95,5	148	92	243	149
Кобальт,мг	0,58	0,83	1,0	0,3	0,28	0,30	0,49
Марганец, мг	116	119	132	19,5	185,6	351	62
Йод,мг	1,74	1,35	1,5	0,6	0,24	5,25	0,91

Каротин, мг	580	10,8	245	34	4	7,8	3,5
Витамин Д, МЕ	1450	13,5	1800	-	-	-	12,3
Витамин Е, МГ	1334	-	670	113	48	63	70

Норма асосида сут миқдори олмоқ учун ,рационда жами 25,82 озуқа бирлиги бўлиб, 1кг сут учун 1,03 озуқа бирлиги сарфланган. Сутдор сигирлар озуқ нормасида макроэлементлардан кальций, фосфор, натрий, хлор, магний, калий ва олтингугуртлар; микроэлементлардан темир, мис, рух, кобальт, марганец ва йодлар миқдори назорат қилинади. Сутдор сигирлар организмида минерал моддалар алмашинувини меъёрида бориши учун маълум миқдорда минерал моддаларни талаб қилади. Ёш сигирлар эса бундан ташқари ўсиши ва ривожланиши учун ҳам қўшимча минерал моддаларга муҳтождирлар. Сигирларнинг макро ва микроэлементлар билан тўлиқ таъминланганлигини билиш учун албатта истеъмол қилинадиган озуқалар таркибидаги макро ва микроэлементларнинг ҳақиқий миқдорини билиш керак бўлади.

Шунинг учун « Дил гиё файз барака » фермер хўжалигида рационини бойитиш мақсадида қўшимча равишда премикс ,(200граммдан)бериляпти.

4.2. Сигирларни сут маҳсулдорлиги

Сигирларни сут маҳсулдорлигини тўғри баҳолаш, фойдаланишг самарасини ошириш учун подадан энг юқори маҳсулдор сигирлар танлаб олинади.

Маълумки қорамолчиликда сигирларни сут маҳсулдорлиги қорамол зотиға лактация давриға, озиқлантириш, парваришлаш, ёши, тирик вазни каби белгиларға боғлиқдир. Шунингдек йил фаслли ҳам сут маҳсулдорлигига ўз таъсирини кўрсатади.

Сут маҳсулдорлиги назорат остида ўтадиган услуби билан аниқланади.

Биз Ўзбекистон човрвачилик илмий тадқиқот институти мутахассислар томонидан ўтказилган сигирларни сут маҳсулдорлигини ўрганиш натижаларини таҳлил қилдик олинган маълумот 6-жадвалда кўрсатилган.

« Дил гиё файз барака » фермер хўжалигида урчитилаётган Украина қора-ола зотига мансуб сигирларини 4-лактациядаги ва Германиядан келтирилган қизил-ола голштин зотига мансуб сигирларини 2-лактациядаги сут маҳсулдорлигини хусусиятлари ўрганиш мақсадида биз уларни таҳлил қилдик. Барча сигирлар 4-туғишдаги лактация даври ҳисобга олинган. Ўрганилаётган сигирларнинг кўрсаткичлари қуйдаги жадвалларда келтирилган . (Жадвал 6-7)

“Дил гиё файз барака” фермер хўжалигида Украина қора-ола зотига мансуб сигирларининг сут маҳсулдорлиги (4-лактация) (Жадвал -6)

Жадвал -6

№	Сигир лақаби	Маҳсулдорлиги				
		№ номер	лактация	Сут миқдори кг	Сут ёғи %	Сут ёғи миқдори кг
1.	Сирень	7780	4	8257	3,83	316.2
2.	Дракула	2265	4	6345	3,82	242.3
3.	Маса	7730	4	6731	3,84	258.7
4.	Аргина	2143	4	5648	3,83	216.3
5.	Казачка	2308	4	5237	3,86	202.1
6.	Мазия	7783	4	7296	3,84	280.1
7.	Бура	7476	4	7835	3,84	300.8
8.	Тумана	2291	4	5921	3,86	228.5

6-жадвалдан кўриниб турибдики энг кўп сут миқдорли сигирлар куйидагилар бўлган:

1. Сирень № 7780 -3 лактация- 8257 кг- сут ёғи 3,83%
2. Бура № 7476 - 3 лактация- 7835 кг- сут ёғи 3,84%
3. Мазия № 7783 -3 лактация- 7296 кг- сут ёғи 3,84%

.

Украина қора-ола зотига мансуб сигирларининг сут маҳсулдорлиги 5600-8200кг атрофида бўлган. Бу подадги сигирларнинг сут маҳсулдорлиги 4 лактацида 6500 кг дан юқори бўлганидан далолат беради. Бу эса Украина қора-ола зотига мансуб сигирларининг сут миқдори бўйича 30-80 киллограм фарқ қилган. Лактация ва бир кун давомида соғиб олинган сут таркибидаги ёғ ва оқсил миқдори ҳам турлича бўлади. Лактация давомида сут миқдори камая борса, унинг таркибидаги ёғ ва оқсил миқдори эса кўтарилиб боради. Сигирлар ёшининг ошиши билан сут таркибида бўлган ёғ ва оқсил миқдори кам ўзгаради.

Украина қора-ола зотига мансуб сигирларининг сут маҳсулдорлиги юқори бўлганлиги сабабли ёғлилик даражаси паст бўлган. Сигирларнинг 4-лактацияда сут маҳсулдорлиги бўйича фарқ 1200-1800кг ниташкилқилди,ёғлиги бўйича фарқ 0.2% ни ташкил қилди. Маълумки, серсут сигирлар янги туққан пайтида сут билан жуда кўп энергияни ажратади. Шунинг учун лактациянинг биринчи 100 кунда улар энергияга кўпроқ талабчан бўлади.

Бу даврда рационнинг тўйимли моддалари сут ҳосил бўлиши учун сарфланган энергиянинг ўрнини қоплай олмайди ва организм танадаги захира ҳолидаги тўйимли моддалардан фойдаланилади. Бундай пайтда янги туққан сигирларни иложи борида танасидаги тўйимли моддаларни сарф бўлишини камайтириб қолмасдан уларни генетик мўлжалланган сутдорлигини ҳам рўёбга чивариш керак. Сигирларнинг маҳсулдорлиги улардан бир даврда соғиб олинган сутнинг миқдори ва сифати билан

характерланади. Сут бериш даври турлича ҳисобга олинади. Жумладан, 305 кунлик соғим даври ёки бу муҳлат 250 дан 365 ва ундан ортиқ кун бўлиши мумкин.

“Дил гиё файз барака” фермер хўжалигида Германиядан қизил-ола голштин зотига мансуб сигирларининг сут маҳсулдорлиги (2-лактация). (Жадвал -7)

Жадвал -7

№	Сигир лақаби	Маҳсулдорлиги				
		№ номер	лактация	Сут миқдори кг	Сут ёғи %	Сут ёғи миқдори кг
1.	Зина	5450	2	6132,9	4,02	246.5
2.	Седи	6125	2	5973,5	4,00	238.9
3.	Мими	5760	2	6889,7	4,00	275.5
4.	Леки	5120	2	5347,2	4,02	214.9
5.	Агнес	7150	2	5783,6	4,01	231.3
6.	Перли	7450	2	5742,0	4,01	229.6
7.	Мона	6580	2	7131,7	4,02	285.2
8.	Арлина	8120	2	7284,6	4,01	291.3

7.Жадвалдан кўриниб турибдики Германиядан қизил-ола голштин зотига мансуб сигирларининг энг кўп сут миқдорли сигирлар қуйидагилар бўлди:

1. **Арлина № 8120-1** лактацияда-**7131,7кг**- сут ёғи 4.02%
2. **Мона № 6580 -1** лактацияда-**7131,7кг**- сут ёғи 4.02%
3. **Мими №5760 -1** лактация-**6889,7кг** сут ёғи 4.02 %

Бу сигирлар сут маҳсулотдорлиги 6600-7000 кг атрофида бўлган. Бу подадги сигирларнинг сут маҳсулдорлиги 2 лактацида 300-450 кг дан ошгнлигидан далолат беради Сигирларнинг 2-лактацияда **сут**

махсулдорлиги бўйича фарқ 500-700кгни ташкил қилди, ёғлиги бўйича фарқ 0.1% ни ташкил қилди ва сут ёғи бўйича кескин фарқ бўлмади.

Попадаги юқори махсулдор сигирлар насллий хусусиятлари юқори ҳисобланади, шунинг учун улардан олинган насл, подани тўлдириш учун қолдирилади.

Юқори сифатли, осон ҳазм бўлувчи карбон сувлари ва оксилга бой бўлган озукаларга пиво ачитқилари қўшиб берилса, ёғ миқдорининг кўтарилишига ижобий таъсир кўрсатади. (Карибаев К.1982,1998.)

Украина қора-ола зотиға мансуб сигирларининг 4-лактация ойлари бўйича ўзгариши қуйдаги 7-жадвалда келтирилган.

Жадвал-8

Лактация ойлари	Сут миқдори, кг	Сут ёғлиги %	Сут ёғ миқдори, кг
	$X \pm S_x$	$X \pm S_x$	
I	617.8 $\pm$ 34.2,	3,82 $\pm$ 0,01	23,6
II	642.5 $\pm$ 40.5,	3,82 $\pm$ 0,01	24,5
III	664.7 $\pm$ 42,0	3,84 $\pm$ 0,02	24,5
IV	690,4 $\pm$ 45.6,	3,82 $\pm$ 0,01	26.3
V	732.6 $\pm$ 47.2,	3,81 $\pm$ 0,01	27.9
VI	743.3 $\pm$ 47.6	3,81 $\pm$ 0,01	28.3
VII	705.4 $\pm$ 38.2	3,81 $\pm$ 0,01	26.8
VIII	629.8 $\pm$ 26.7	3,82 $\pm$ 0,01	24.0
IX	583,3 $\pm$ 29.5	3,82 $\pm$ 0,01	22.2
X	646.4 $\pm$ 29.3	3,83 $\pm$ 0,01	24.7

Жами лактацияда кг	6656,2±34.2	3,82±0,01	254.2
-----------------------	-------------	-----------	-------

Украина қора-ола зотига мансуб сигирларининг 4- лактация ойлари бўйича сут маҳсулдорлиги 3- лактациянинг 4,5,6 ойларда юқори бўлган. Ёғлилик даражаси эса 3.82% ташкил қилган.

Германиядан қизил-ола голштин зотига мансуб сигирларининг сут маҳсулдорлигининг 2-лактация ойлари бўйича ўзгариши 9-жадвалда келтирилган.

Жадвал-9

Лактация ойлари	Сут миқдори, кг	Сут ёғлиги %	Сут ёғ миқдори, кг
	X±S _x	X±S _x	
I	595,3±28.4	4,02±0,01	23,8
II	624.5±26.7	4,02±0,02	25.1
III	642.9±29.3	4,02±0,01	25.8
IV	692.3±31.5	4,01±0,02	27.7
V	754.2.±29.8	4,01±0,02	30.2
VI	773.8±32.4	4,01±0,02	31.0
VII	698,4±29.8	4,01±0,01	28.0
VIII	591.0±28.3	4,02±0,01	23.7
IX	489.3 ±31.4	4,02±0,02	19.6
X	423.5±32.1	4,02±0,02	17.0
Жами лактацияда кг	6285,5±29.6	4,02±0,02	252.6

Попада ушбу сигирлар наслий хусусиятлари юқори ҳисобланади, шунинг учун улардан олинган насл, подани тўлдириш учун қолдирилади.

Сигирларининг зотдорлигига қараб уларнинг 305 кунлик лактациядаги сут маҳсулдорлиги ва ўртача ёғ миқдорини таҳлил қилдик. Бу маълумотлар 10-11 -жадвалларда акс эттирилган.

Жадвал-10

1 кунлик ўртача сут миқдори (1 бошга(n-8))

Кўрсаткичлар	Украина қора-ола зоти -4-лактация	Германиядан қизил-ола голштин зоти 2-лактация
1-Кунлик сут миқдори,кг	21,8±1,13	20,6±1,12
Ёғлиги,%	3,83±0,01	4.02±0,01
Оқсил,%	3,31±0,02	3,36±0,02
Кальций, мг%	128±2,1	129±2,1

1-кунлик сут миқдори Украина қора-ола зотига мансуб сигирларининг ўртача 21.0 кгни ва Германиядан қизил-ола голштин зотига мансуб сигирларда ўртача 20.6 кгни ташкил қилган. хўжаликда сигирларни озиклантириш яхши ташкиллаштирилган, меъёр даражасида бўлган.

.Сигирларнинг 305 кунлик лактациядаги сут маҳсулдорлиги.

Жадвал-11

Кўрсаткичлар	Украина қора-ола зоти 4-лактация	Германиядан қизил-ола голштин зоти 2-лактация
	$X \pm S_x$	$X \pm S_x$
Сут миқдори, кг	6656,2 $\pm$ 34.2	6285,5$\pm$29.6
% ёғлиги	3,83 $\pm$ 0,01	4.02 $\pm$ 0,01
4% сут, кг	6472.2 $\pm$ 31,6	6048.5 $\pm$ 28.4
Сут ёғ миқдори, кг	254.2 $\pm$ 12.6	252.6$\pm$19.6

Тахлил натижалари шуни кўрсатдики Украина қора-ола зоти сигирлари 4-лактацияда сут маҳсулдорлиги юқори бўлиб, ёғлилик даражаси паст бўлган, Германиядан қизил-ола голштин зотига мансуб сигирлари 2-лактацияда ҳам сут маҳсулдорлиги юқори бўлиб 6656.2кгни ташеил қилган ва ёғлилик даражаси 0.2-0.4% юқори бўлган,

IV. Сигирларни озуқани сут билан қоплаш хусусиятлари

.«Дил гиё файз барака» фермер хўжалигида қорамолларни урчитишида уларнинг озуқа сифатига катта эътибор берилади. Хўжаликдаги озуқа сифати юқори даражада бўлиб талаб жавоб беради. Молларни йил давомида бир типда жадал равишда озиклантириш деганда биз уларнинг тапабини ҳисобга олган ҳолда озика ресурсларидан, молларнинг генетик имкониятларидан, мавжуд техникалардан самарали фойдаланишни, айниқса юқори маҳсулдор молларни озика моддаларига бўлган талабларини йил давомида тўла қондириб боришга тушунамиз.

.«Дил гиё файз барака» фермер хўжалигида қорамолларни урчитишида уларнинг озуқа сарфига катта эътибор берилади. Хўжаликдаги молларни йил давомида бир типда жадал равишда озиклантириш қабул қилинган.

Молларни йил давомида бир типда озиклантириш учун аввало ҳар бир хўжаликда йил давомида тўйимли озиклар: силос, сенаж, беда, пичани, омехта, ем ва бошқалар етарли миқдорда бўлиши керак.

Хўжаликда сигирларнинг маҳсулдорлигини баҳолашда уларнинг озуқани сут билан қоплаш хусусиятлари муҳим аҳамиятга эга, чунки улар 1 кг сут ишлаб чиқаришга қанчалик кам озуқа сарфласа, бу уларнинг шунчалик маҳсулдор эканлигидан далолат беради..

Биз “Дил гиё файз барака” фермер хўжалигида сигирларни сут маҳсулдорлиги ва сарфланган озуқа миқдорини аниқладик. (2013 йил ҳисобот асосида). Бу маълумотлар қуйидаги 12-жадвалда акс эттирилган.

.«Дил гиё файз барака» фермер хўжалигида сигирлардан соғиб
олинган сут учун озуқа сарфи.

Жадвал-12

№	Кўрсаткичлар	
1	Лактация давомида сарф бўлган озуқа (озуқа бирлиги)	7531
2	Пода бўйича 1 бошдан соғиб олинган сут миқдори (кг)	6672
3	1 кг сут учун сарф бўлган озуқа бирлиги (кг)	1,12

Жадвал маълумотлари таҳлили шуни кўрсатадики 1 кг сут ишлаб чиқариш учун озуқа бирлиги нормада бўлиб 1.12ни ташкил қилган.

Таҳлил натижаларига кўра хўжаликда келажакда сифатли озуқа билан қорамолларни озиқлантириш йўлга қўйилган.

V. Тажрибанинг иқтисодий самарадорлиги.

Хўжаликнинг даромади унда ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг таннархига боғлиқдир. Қишлоқ хайвонларининг маҳсулдорлиги юқори бўлса, уларнинг сифати олий даражада бўлса, хўжаликни иқтисодий кўрсаткичлари юқори бўлади.

Биз “Дил гиё файз барака” фермер хўжалигида сигирларнинг сут маҳсулдорлигини самарадорлиги даражасини таҳлил қилдик (бухгалтерия ҳисоботлари асосида 2013 йил учун).

Хўжаликнинг иқтисодий самарадорлиги соғиб олинган сутни сотиш ва соғиб олинган сут учун бўлган харажатларни сарфини чиқариш йўли билан аниқладик. Бунда қисман соғиб олинган сут учун иш хақи, озуқа сарфи ва бевосита харажатлар ҳисобга олинди. Тадқиқотлар иқтисодий самарадорлиги жадвалда келтирилган.

Жадвал-11

Тадқиқотларнинг иқтисодий самарадорлиги

Кўрсаткичлар	
- 1 бош сигирдан соғиб олинган сут миқдори кг	6672
- 1 литр сутнинг таннари, сўм	858.7
- Жами соғиб олинган сутнинг таннари (харажатлар ҳисоботдан олинган) сўм (1 бошга)	5723246.4
- Жами сутни сотишдан олинган даромад, сўм (1 бошга)	9340800
- Олинган соф фойда, сўм (1 бошга)	3617553.6
- Иқтисодий самарадорлиги %	63

Жадвалда келтирилган маълумотларни таҳлили шуни кўрсатадики, хўжаликда 1 бош сигирдан соғиб олинган 1 литр сут барча харажатларни ҳисобга олган ҳолда унинг таннари 858.7 сўмни ташкил этган, сотув нархи

1400 сўмни ташкил қилган. Қилинган харажатлар ва соф фойда ҳисобга олган ҳолда сут ишлаб чиқариш хўжаликни самарадорлиги 63.0% га эришилган.

Бизнинг фикримизча хўжаликнинг асосий сут маҳсулоти юқори кўрсаткичга эга бўлган.

VI.Хулосалар

1. “Дил гиё файз барака” фермер хўжалигида сигирларнинг сут маҳсулдорлигини ошириш мақсадида, уларни йил давомида бир типда озиқлантириш ташкил этилган бўлиб ижобий натижа бермоқда.
2. Хўжаликда сигирлардан норма асосида сут миқдори олмоқ учун ,рационда жами 25,82 озуқа бирлиги бўлиб, 1кг сут учун 1,03 озуқа бирлиги нормада берилган.
- 3.« Дил гиё файз барака » фермер хўжалигида урчитилаётган Украина қора-ола зотига мансуб сигирларини 4-лактациядаги ва Германиядан келтирилган қизил-ола голштин зотига мансуб сигирларини 2-лактациядаги сут маҳсулдорлиги юқори бўлган.
2. Подадаги голштин зотига мансуб сигирларининг лактация ойлари бўйича сут маҳсулдорлиги лактациянинг 4,5,6 ойларда юқори бўлган. Лактация даврида ўрганилаётган Украина қора-ола зотига мансуб сигирларини 4-лактациядаги сут миқдори ўртача 6656,2 кг ни, ёғлилик даражаси эса юқори бўлмаган ва 3.82% ни, Германия қизил-ола голштин зотига мансуб сигирларининг 2-лактациядаги сут маҳсулдорлиги эса 6285кг ни, ёғлилик даражаси 4.02% ташкил қилган , ёғлилик даражасда фарқ. 0.4% бўлган
- 31-кунлик сут миқдори Украина қора-ола зотига мансуб сигирларининг ўртача 21.0 кгни ва Германиядан қизил-ола голштин зотига мансуб сигирларда ўртача 20.6 кгни ташкил қилган.
4. Хўжалик сут ишлаб чиқариш самарадорлигини 63.0 %га оширишга эришган.

VII. Ишлаб чиқаришга таклифлар.

1. “Дил гиё файз барака” фермер хўжалигида голштин зотигв мансуб юқори маҳсулдор сизирлардан олинган авлоддан келажакда пода ядроси ташкил қилиш тавсия этилади.
2. Фермер хўжалигида ҳар 100 бош сизир ва ғунажиндан олинган бузоқ сонини 90 бошга етказиш лозим.

VIII. Фойдаланилган адабиётлар

1. И.А.Каримов «Шахсий ёрдамчи, деҳқон ва фермер хўжаликларида чорва молларни кўпайтиришни рағбарлантириш чора-тадбирлари». Ўзбекистон Республикаси Президентининг Карори ПҚ -308. 23.03.2006 й.
2. И.А.Каримов «Шахсий ёрдамчи, деҳқон ва фермер хўжаликларида чорва молларни кўпайтиришни рағбарлантиришни кучайтириш ҳамда чорвачилик маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар». Ўзбекистон Республикаси Президентининг Карори ПҚ-842 21.04.2008 й.
3. И.А.Каримов «Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида унинг бартараф этишнинг йўллари ва чоралари» китоби 20.03.2009 й.
4. И.А.Каримов Ўзбекистон мустақиллигига эришиш остонасида 2011 й
5. Акмальханов Ш.А. Биологические и зоотехнические основы ведения молочного скотоводства в Узбекистане. Ташкент Изд-во «Мехнат», 1993 .160 стр.
6. Акмальханов Ш.А., Мирхидоятов М.М. Производство молока в условиях Средней Азии. Ж.»Животноводство», 1984. с.42-44.
7. Акмалхонов Ш.А. Аширов М.Э. «Бузоқ ва ғунажинларни ўстириш технологияси». Тошкент. 1986 й.
8. Дил Гиё Файз Барака» фермер хўжалиги ҳақида маълумот .Брошюра-2012.
9. Куччиев У. Чорва парвариши ёхуд март ойида бажариладиган тадбирлар. Ўзбекистон к/х журнали, №3, 2009, 20 б.
10. Қаҳоров А, Дўстқулов С, Собиров П. Қизил чўл зотли сигирлар сут маҳсулдорлиги. Улубление интеграции образования, науки и производства в

сельском хозяйстве Узбекистана. Доклады международной научно-практической конференции. Ташкент 2003. 23-25 апреля.

11. Қахрамонов Б.А. ва бошқалар. Турли ёшдаги сигирларни сут маҳсулдорлигини боғлиқлиги. Улубление интеграции образования, науки и производства в сельском хозяйстве Узбекистана. Доклады международной научно-практической конференции. Ташкент 2003. 23-25 апреля.

12.Мақсудов И., и другие. Разведение черно-пестрого скота в Узбекистана. Ж.Молочное и мясное скотоводство. Москва, 2006, № 3, с. 34-35.

13. Мақсудов И., Амиров Ш. Фермер хўжалигида сермахсул сигирларни ўстириш. Зооветеринария журнали. 2008, № 4, 38-39 б.

14.Мақсудов И., Мамадиев О. Сутчилик қорамолчилигини ривожлантириш. «Республикада чорвачиликни ривожлантириш ва соҳада озуқа базасини мустаҳкамлашнинг устувор вазифалари». Республикада илмий-амалий конференцияси. 2011й, 25 ноябр. Тошкент. 39-41 б.

15 .Нарбаева М. Ўзбекистоннинг жанубий ҳудуди шароитида қора-ола, голштин зотлари ва уларни авлодларининг маҳсулдорлиги. Қ.х фанлари номзодлик диссертацияси автореферати. Тошкент, 2012. 8б.

16. Носиров У ва бошқалар. Қора-ола зотли голштин генотибли сигирларнинг ривожланиши, экстерер хусусиятлари ва сут маҳсулдорлиги. Зооветеринария журнали, №4, 2012, 26-28 б. 21.

17 Носиров У.Н. «Қорамолчилик». Тошкент. 2000 й.

18Носиров У.Н.. Усмонов М.Мирхамидов - «Фермер быламан» – Тошкент, «Мехнат» – 2002. ..

19 Нурматов А., Умарова Э., Бойбуловв Б., Рахманов Д., Қорамол зотларининг маҳсулдорлик хусусиятларини яхшилаш ва генофондини сақлаш усуллари. Agroilm. Ўзбекистон қ/х журнали илмий иловаси, № 1, 2008, 17б.

20. Соатов У.Р., Носиров У.Н. Исроил давлатининг сут ишлаб чиқариш технологиясида голштин зотли буқалар авлодининг маҳсулдорлиги. Улубление интеграции образования, науки и производства в

сельскохозяйстве Узбекистана. Доклады международной научно-практической конференции. Тошкент. 2003, 23-25 апреля. с123.

21. Рўзибоев Н. Сигирларнинг асосий селекция белгилари ўртасидаги корреляция ва регрессия коэффициентлари. Зооветеринария журналы, №4, 2012, 35-36 б.

22. Соатов Ў., Носиров У.Н. Исроил давлатининг сўт ишлаб чиқариш технологиясида голштин зотли буқалар авлодининг маҳсулдорлиги. Углубление интеграции образования, науки и производство в с.х. Узбекистана. Докладк международной научно-практической конференции. 23-25 апреля. Ташкент.2003.с.123.

23.Щамракулов Р.Х., Карибаев К.К. - +ишло= хыжалик щайвонларини ози=лантириш. Т. “Мешнат” 1998.

24. Хаертдинов Р., и другие. Влияние сезона на качество и белковый состав молока. Ж.Молочное и мясное скотоводство. №2, 2004, с. 2-4.

25. Хайдаров Қ ва бошқалар. Сигирларнинг маҳсулот бериш имкониятларидан тўлиқ фойдаланиш талабнинг қондирилишига боғлиқ. Зооветеринария журналы, №3, 2012, 29-30 б.

26. <http://www.google.uz.org>

27.<http://www.yandex.ru>

28.<http://www.rambler.ru>

29.<http://www.biblus.ru>

30.<http://www.cagateway.org/index>

31.<http://www.ziynet.uz>

